

Aktívne zdroje súčasnej ukrajinskej lexiky: Ideografický slovník novej lexiky/Aktyvni resursy sučasnoji ukrajinskoji nominaciji: Ideohrafičnyj slovnyk novoji leksyky

(Zost. Je. A. Karpilovs'ka, L. P. Kys'uk, N. F. Klymenko, V. I. Kryts'ka, T. K. Puzdyrjeva, Ju. V. Romaňuk. Kyjiv: TOV „KMM“ 2013. 416 s.)

Jarmila Kredátusová

Inštitút ukrajinistiky a stredoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

jarmila.kredatusova@unipo.sk

Predstavovaná práca je **prvým ideografickým slovníkom novej lexiky** v ukrajinskej lexikografii. Slovník obsahuje okolo 4 000 slov a slovných spojení, ktoré sa objavili v ukrajinskej jazyku počas obdobia nezávislosti Ukrajiny od 90. rokov 20. storočia. Mnohé nové slová a slovné spojenia spája rovnaká pojmovosť a utvárajú tak spoločné slovné hniezda. Takými sú napr. ukrajinské slová (uvádzame v abecednom poradí, nie podľa frekvencie) *альтернатива, альтернативний, альянс, артикулювати, атлантичний, бізнес, бруд, версія, вертикаль, вимір, гламур, держава, екологізація, екологічний, євро, євроатлантичний, зелений, ЗМІ (засоби масової інформації), інет, інтернет, кіно, контекст, коридор, майдан/Майдан, slov. alternatíva, alternatívny, aliancia, artikulovať, atlantický, biznis, špina, verzia, vertikála, rozmer/výmer, fr. glamoure, štát, ekologizácia, ekologický, euro, euroatlantický, zelený (ako neosémantizmus), médiá, inet (skratka pre internet), internet, kino, kontext, koridor, námestie/Majdan* a ďalšie. Počet nových pomenovaní v spoločnom hniezde a rovnako ich rozmanitosť poukazujú na dôležitosť pojmu, ktorý pomenujú, vo vedomí Ukrajincov a zároveň odкрývajú rôzne slovotvorné a sémantické tendencie v súčasnom ukrajinskom jazyku, ale nielen v ňom (porovnajte so slovenčinou). Heslové slová sú vlastne kľúčovými slovami doby. V slovníku sú opísané formálne, obsahové a funkčné vlastnosti takýchto nových slov a slovných spojení.

Nové slová a slovné spojenia pochádzajú z počítačového fondu inovácií ukrajinského jazyka. Je to databáza inovácií, ktorú vytvorili pracovníčky oddelenia matematicko-štruktúrnej lingvistiky Inštitútu jazykovedy O.O. Potebňu, dnes Inštitútu ukrajinského jazyka Národnej akadémie vied Ukrajiny. Tento fond (databáza inovácií) vzniká excerpovaním z ukrajinských tlačených, elektronických a internetových vydaní, z náučno-populárnych, administratívnych a náučných textov, zo sektora „Ukrnetu“ (ukrajinského internetu) a tiež z ukrajinských všeobecných, terminologických, špeciálnych, neologických slovníkov, z ústnych prejavov a podaní (televízia a rozhlas). Tento fond dnes obsahuje vyše 10 000 nových pomenovaní v približne 20 000 kontextoch ich použitia.

Keďže je slovník orientovaný na najnovšiu lexiku, ilustračný materiál bol vyberaný z rôznych funkčných a štylistických žánrov ukrajinského jazyka. Do slovníka sa samozrejme nedostali výrazy, ktoré boli obscénne a nedostali sa ani štylisticky príznakové žargonizmy so zníženou kultúrnou hodnotou.

Nové jednotky v slovníku sú domáceho pôvodu a tiež cudzojazyčné prevzatia adaptované v ukrajinskom jazyku. Sú medzi nimi pomenovania absolútne nové a majúce absolútne novú podobu (formálnu stránku) aj význam, ako sú napr. výrazy *інтернет, піар* (utvorené od angl. *public relations*), *SMS* (aj v ukrajínčine písané latinkou, prevzaté z angličtiny) (v slovenčine *internet, piár, SMS*) a sú tam aj pomenovania čiastkovo nové

obsahujúce iba niektoré nové komponenty, buď v rovine formálnej, alebo v rovine významovej, napr. výrazy *клонувати, прем'єрка* (slov. *klonovať, premiérka*), ktoré sú utvorené od už jestvujúcich slov *клон, прем'єр* (tieto výrazy fixujú ukrajinské normatívne slovníky už v roku 1991).

Do slovníka sa však nedostali všetky nové slová, ale iba tie, ktoré preukázali svoju potencialitu a sú vysoko produktívne pri utváraní ďalších nových slov a slovných spojení. Sú to aj tzv. „slová - svedkovia doby“, ktoré sa objavili v súvislosti so spoločenskými zmenami. Takými sú napr. výrazy *оранжевий, помаранчевий, майдан*, ktoré súvisia so známymi historickými udalosťami v rokoch 2004 – 2007 (revolúcia na námestí v Kyjeve za slobodu a demokraciu), posledné z nich sú aktívne opäť v rokoch 2014, 2015, čo autorky ešte nemohli pri zostavovaní slovníka tušiť, slovník sa tlačil v roku 2013.

Registre slovníka netvorí iba slová, ale aj komponenty (slovotvorné základy a slovotvorné formanty), ktoré sú aktívnymi prostriedkami v súčasnej ukrajinskej slovotvorbe, napr. prefixy **анти-**, **контр-** alebo slovotvorné základy **біля-**, **навколо-**, **євро-**. Okrem tých, ktoré sú aktívne s tzv. stálou aktivitou a tie s aktualizovanou, teda nadobúdanou aktivitou, sa do slovníka dostali aj také, ktoré svoju aktivitu strácajú a pasivizujú sa. Autorky sa totiž domnievajú, že dynamiku v slovnej zásobe a v jazyku ukazuje práve dĺžka trvania, doby, počas ktorej sú nové prvky vysoko aktívne, ale časom môžu svoju aktivitu strácať, inak povedané, čas môže ich aktivitu „otupiť“.

Register slovníka, konkrétne jednotlivé hniezda sú utvorené podľa presných pravidiel dodržaných v celom slovníku veľmi dôsledne. Heslové slovo vytvára spolu s ostatnými informáciami o ňom jedno hniezdo, ktoré obsahuje 7 zón. **Zóna 1. Heslové slovo**, pri ktorom je uvedená informácia, či ide o aktualizovanú jednotku, o novú výpožičku, o neosémantizmus alebo o novotvar (nové motivované slovo), ďalej sú uvedené varianty jeho písania: veľkým alebo malým začiatočným písmenom, v úvodzovkách alebo bez nich, písané dovedna alebo osobitne (ak ide o slovné spojenie), prípadne cez spojovník (ak ide o kompozitum, juxtapozitum), písané latinkou alebo cyrilikou, resp. oboma spôsobmi, uvedené sú aj údaje o chronológii slova, kedy sa objavilo v textoch do roku 1991 (ak sa objavilo, preveruje sa jeho existencia v *Etymologickom slovníku* Meľnyčuka, Kyjev, 1982 – 2012, diely 1-6). **Zóna 2. Gramatická informácia**. Ide najmä o podanie informácií pri rozširovaní paradigmy nového slova (napr. ak množné číslo má iné koncovky pri rôznych významoch), ďalej informáciu o schopnosti prechodu z jedného slovného druhu do iného. Osobitnú pozornosť venujú autori zmenám v kategoriálnych slovotvorných významoch, v schopnosti spájania sa so slovotvornými základmi iných slov a s ďalšími slovotvornými prostriedkami. Informácie sú podané podľa *Gramatického slovníka ukrajinského spisovného jazyka. Skloňovanie* (Kyjev, 2011), ktorého autormi je ten istý kolektív ako aj v našom prípade na tomto mieste v tomto predstavovanom slovníku. **Zóna 3. Nová definícia slova**. Uvádza sa podľa slovníkov ukrajinského jazyka vydaných do roku 1991. Ak v takýchto slovníkoch chýba, uvádza sa podľa databázy, ktorú vytvorili autorky tohto slovníka na svojom oddelení matematicko-štruktúrnej lingvistiky. **Zóna 4. Stará definícia slova**. Definícia sa podáva podľa slovníkov vydaných do roku 1991. Podáva za iba základný význam. Ak ide o neosémantizmy, teda nové významy, podávajú sa úplné, celé definície doteraz známych významov tak ako sú v slovníkoch uvedené. **Zóna 5. Syntagmatické vzťahy novej jednotky s inými**. Táto zóna má niekoľko podzón, v ktorých sú uvedené možné syntagmy, ktoré sa reálne vyskytli v súlade so slovnodruhovou príslušnosťou daného nového výrazu, napr. pri podstatnom mene ide o syntagmy podstatného mena s prídavným menom, slovesom, s príslovkou, s časticou. Pri prídavnom mene, ktoré je schopné substantivizácie, ide o syntagmu atribútu vo funkcii prívlastku, vo funkcii podmetu a predmetu atď. Táto zóna opisuje tzv. vonkajšiu syntagmatiku daného nového slova, teda spájateľnosť s inými slovnými jednotkami. Tzv. vnútornú syntagmatiku – spájateľnosť morféom zachytáva zóna 7 zameraná na epidigmatické

(derivačné) vzťahy. **Zóna 6.** V tejto zóne sú zachytené **paradigmatické vzťahy** novej jednotky. Zóna obsahuje synonymá k danej jednotke, antonymá, hyponymá, hyperonymá a homonymá, ak, prirodzene, jestvujú. **Zóna 7. Epidigmatické vzťahy** (asociatívno-derivačné) obsahujú tiež podzóny a sú zamerané na odkrytie slovtvorného potenciálu, schopnosti motivovať, a to rôznymi spôsobmi, teda sufixáciou, prefixáciou, konfixáciou, skladaním, skracovaním a podobne. Všetko možnosti sú ilustrované konkrétnymi príkladmi, ktoré sa v pramenných textoch objavovali.

Text slovníka je doplnený indexom slov a slovných spojení, ktoré tvoria hlavné heslové state slovníka, sú usporiadané abecedne, slová prevzaté z iných jazykov a písané latinkou nasledujú za nimi. Index slovných spojení je usporiadaný inverzným spôsobom: ako heslové slovo je uvedené vždy hlavný člen spojenia, napr. spojenie *інформаційний простір* je v slovníku uvedené ako *простір інформаційний*. Do slovníka je zaradený úplný zoznam prameňov, z ktorých sa jednotlivé ilustrácie k použitým a predstaveným novým slovám a novým spojeniam použili.

Slovník teda opisuje celé spektrum aktívnych procesov v súčasnom pomenúvacom procese, ukazuje nové spojenia utvorené nomináciou za pomoci nových zdrojov, prostriedkov, ukazuje ich vo vzájomných vzťahoch s inými slovami – novými i zaužívanými, ukazuje ich v texte aj v systéme jazyka, ukazuje schopnosť týchto prostriedkov, zdrojov – nových, obnovených či aktualizovaných utvárať nové slovné spojenia, nové synonymické rady, antonymické, hypero-hyponymické, celé slovtvorné hniezda a pod. Takéto modelovanie novej súčasnej lexiky ilustruje kognitívny priestor súčasného ukrajinského jazyka. Aj v tom je jeho výnimočnosť a prínosnosť.